

Zločin.

Spisala Zofka Kvedrova.

Iste dni pred Božičem je bilo in stari Podkrajec je v izbi izplačeval posle. To je bilo tako navada pri njegovi hiši, da so dobili vsi svoj denar že pred Božičem. Po eden in eden so prihajali iz velike, prostorne kuhinje, v kateri je stala njih velika, dolga miza v kotu med okni. Po redu so hodili: najprej veliki hlapec pa mali, potem pastir, pozneje ženske.

Eva je bila zadnja, zakaj ona je bila od ženskih najmlajša pri hiši.

In gospodar ji je odštél, kar ji je šlo. Prezirljivo se je zasmeljal, ko ji je porinil tiste denarje preko mize.

»Saj se ne boš več vdinjala pri meni, kaj?«

In ko je dekle molčalo, vse rdeče od zadrege in jeze, je nadaljeval:

»Pa zakaj si bila tako trda z mano, zakaj si mi zbežala vselej, kadarkoli sva bila na samem?«

Eva je hotela pobrati denar in oditi, ali Podkrajec je položil svojo silno roko na tisti njen bori celoletni zaslužek.

»Pa zakaj se ne bi malo pomenila?! Vidiš, da si bila pametna, pa bi bil zdaj priložil še en petdesetak ali pa še dva, zakaj jaz nisem umazanec. No, ali morda sem ti bil prestar, kaj?! Kdo pa je tisti?« je vprašal z neskončnim zaničevanjem v glasu.

»Vaš sin!« je siknila ona.

»Hahaha!« se je zasmeljal. »Glej ga no golobradca! Pa nemara še kdo drugi, è?«

»Vaš sin, samo vaš sin!« je kričala v togoti. »On me je zapeljal, on! On je dejal, da me vzame! On bo oče otroku! On!« In še enkrat mu je vrgla v obraz: »Vaš sin!«

On pa se je zopet zasmeljal.

»Haha! Fino si si izmislila. Samo ne pojde, dekle, motiš se!«

Zleknil se je kvišku, odprl vrata v vežo in zakričal, da se je slišalo po vsej hiši: »Jože!«

Potem se je obrnil nazaj k njej in pokazal na denar na mizi: »Vzemi si te krajcarje, ker pozneje menda ne bo časa!«

Vzela si je dnino celega leta, jo zavila v robec in spravila v nedra.

Zdajci je vstopil Jože. Njegov obraz je bil nekako rdeč in oči so mu nestalno begale okrog.

»Kaj je?«

In stari Podkrajec je sedel nazaj za mizo in pokazal s prstom na Evo: »Pravi, da si ti tisti, da boš ti oče!«

»Eden od tistih!« se je rogal Jože s hripavim glasom. »Haha! Človek je vendar mlad in če je priložnost v hiši in če drugi . . .«

»Lažeš!« je zakričala ona in dvignila pesti.

»Haha! Saj se ve, iz kakšnega rodu si ti! Vsi so te imeli, cela vas . . .«

»Lažeš! O ti . . .!« Skočila je proti njemu in ga zagrabila za suknjo. »Ti veš, da si ti! Ti edini! Ti veš, da drugega še pogledala nisem! Ti veš, kako si me zaklinjal, mi obetal, da me vzameš, a kar sem tako — se me ogiblješ, ne pogledaš me! Zatajiti me hočeš! Ali ne boš me, ker me ne moreš!«

»Saj se ve, kaj si! Saj se ve, kaj je tvoja mati! To je v krvi!« Zgrabil jo je za roke in jo porinil proč, da se je opotekla.

»O ti lažnivec! Krivoprisežnik! Da se ne bojiš Boga!« je kričala ona na ves glas.

Stari Podkrajec se je hudobno smejal. »Samo kriči! Haha! Rada bi ujela kakšnega osla na limanice!«

Ona pa je kričala dalje: »Vsej fari povem! Ti krivoprisežnik! Zapeljivec! Goljuf! Oh, jaz! In jaz sem verjela, sirota!« Njen glas se je prelomil v pretresljiv, obupen jok.

»Ven jo spravi!« je dejal stari sinu.

In Jože jo je pograbil za ramo in jo sunil skozi vrata, da je padla v veži na tla. Potem se je odpljunil in dejal: »Fej! To ima človek od tega, če se peča s takimi!« Pogledal je proti očetu, ali oba sta se obrnila v stran, ko so se jima ujele oči. Spoznala sta se.

*

Eva je šla domov, to je proti stari, napol razpadli bajti zunaj vasi, kjer sta stanovali njena mati in stara mati.

Lepo dekle je bila še zdaj v skrbeh, sramoti in nesreči, ki jo je zadela. Oh, in tako pred pol letom je bila kakor nedotaknjen cvet, vse se je bleščalo na njej od mladosti, krasote in veselja. Kakor dve solnčni iskri so bile njene oči, kakor baržun njena lica. In srce srečno, mlado, veselo, zadovoljno. Po celi vasi je donelo njeno petje, povsod se je oglašal njen smeh. In moški kakor ponoreli za njo! Kamorkoli se je obrnila, povsod so prežale moške oči na nje mlado, svežo, nedotaknjeno lepoto.

Ali njej je bilo malo do takega laskanja. Že od sedmega leta je služila pri Podkrajcu, najprej za pastirico, potem pa za malo deklo. In dokler je stara Podkrajčevka še živela, se ji je dobro godilo. In še pozneje ji ni bilo sile. Radi so jo imeli vsi in še celo gospodar ji je vselej prinesel kaj iz mesta ali s semnja: ruto, pisan trak, dišeče milo ali enako malenkost.

Res, prav srečna je bila tisti čas. Dekleta je sicer niso posebno marala in stare ženice so jo vedno opominjale, da naj moli in pazi, da se ne izgubi kakor mati in stara mati. In molila je. In tudi delala je vse z veseljem. Na polju je pela pri najtežjem delu in v hiši ni bila zlovoljna, četudi so vsa najneprijetnejša opravila zvrčali nanjo. In malo je pogrešala ljubezni ponosnih vaških deklet, ki se niso rada pečala ž njo, hčerjo in vnukinjo tako razvpitih žensk. Ona je vedno našla koga, s katerim se je lahko malo pogovorila in se zasmejala. A pozneje še celo! Sam gospodar se je rad pogovarjal ž njo, gospodar Podkrajec, katerega se je vse balo. In laskalo ji je to.

Nekega dne pa, ko sta bila slučajno s Podkrajcem sama, jo je ta objel okrog pasu in jo začel poljubljati na obraz in na oči in vrat. A njej so se njegove debele, široke ustnice strašno zagnusile in začela je kričati na vse grlo, da jo je gospodar končno jezno izpustil.

In takrat se je to začelo. Vsi moški so jo zalezovali in lovili, ona pa se je jim znala ogibati. Nič ji ni bilo do njih vsiljivosti in do vse tiste njih dolgočasne in sitne laskavosti.

Ali, ko je začel hoditi za njo tudi domači Jože, je bila vesela; zakaj Jože ni prej nikoli govoril ž njo. Strašno je bil ponosen in zdelo se ji je, da jo sune z nogo v stran, ako mu bo kdaj na potu. A zdaj je bil ljubezniv in dober in tako lepo ji je znal govoriti kakor nihče. Sladki so bili njegovi pogledi, mehke njegove besede in njegovi poljubi topli in mameči. In kako se je zaklinjal, da jo ljubi, ljubi bolj nego vse na svetu, za večno da jo ljubi, nikoli da je ne pusti!

In ona mu je verjela. Kako mu ne bi verjela, ko je bil tako dober, tako lep, mlad, ko ga je imela tako rada! In pameten je bil, v mestnih šolah je bil nekdanj in nemško je znal in bolj gosposko je bil oblečen nego drugi fantje v vasi; zakaj Podkrajčevi so bili bogati.

»Nima vsak baron, niti vsak grof toliko posestva, kakor ga imamo mi«, je včasih dejal stari.

In njih hiša je bila velika in prostorna kakor grad in zgoraj v lepih sobah so imeli zofe in mehke, z baržunastimi blazinami obložene stolce in po tleh krasne rožaste preproge.

Ali delala sta vendar oba, oče in sin, tudi na polju vsako kmečko delo. In kadar je videla Jožeta sejati, orati ali kositi, se ji je zdelo, kakor da mu je vrstnica, in vselej so ji srečne misli napolnile srce. Ne da bi bila ravno verjela Jožetu, ki ji je pripovedoval, da bo ona nekdam tu gospodinjala in zapovedovala; ali njegovi ljubezni je verjela, njegovi ljubezni, ki se ji je zdela tako vroča in blaga, odkritosrčna in globoka. In ona sama ga je ljubila, oh, kako ljubila!

Ko se je je začel ogibati, je molčala, zakaj hipoma ji je bilo jasno, da ne more biti nobenih vezi med njim in njo. In molčala bi bila še dalje, zaradi njega, ki ga je ljubila še vedno. Saj bi bila sramota zanj, da ima zvezo ž njo, ž njo, zadnjo deklo v očetovi hiši, ž njo, ki niti poštenega imena ni imela po materi! Ali, ko se je je ogibal tudi na samem, ko je povsod kazal svoj prezir do nje, vzbudilo se je v njej ogorčenje in srd in z zadoščanjem je vrgla staremu Podkrajcu v obraz, da je njegov sin tisti . . .

A sin, tisti človek, ki ji je tolikokrat prisegal ljubezen in zvestobo, ta jo je vrgel iz hiše z lastnimi rokami. Vrgel jo je od sebe kakor vsiljivo psetino!

In stisnila je pesti, in v jezi in v obupu, v žalosti in boli je klela njega, ki je tako grdo ravnal ž njo.

»Proklet bodi! Stotisočkrat proklet!« —

* * *

Večerilo se je, ko je stopila v bajto. Matere ni bilo, stara mati pa je ležala na klopi in grdo je po žganju smrdelo od nje. Bila je še vedno kremenita ženska, močna in gibčna. Ali delala ni rada, hodila je okrog, kamor so jo ravno poslali ljudje, a tiste krajcarje, ki jih je dobila, je zapila.

Mraz je bilo v nizki bajti, in Eva je šla v vežo in naložila nekaj klad v vegasto peč.

Ko je stopila nazaj v izbo, je že gorela mala zakajena svetiljka na mizi.

»Mislila sem si, da nocoj prideš«, je pozdravila stara mati vnučkinjo. »Ako hočeš, pij!« in porinila je malo, ozko steklenico pred dekle.

»Ne bom!«

»To je še najboljše na svetu!« je dejala starka. »Bolj zvesto nego vsi prijatelji! Kaj? Tudi ti prideš še na moje! Mati tvoja, moja hči, tudi že začinja. Saj s poštenim delom ni nič. In moški, fej! Vsi

ljudje niso vredni enega pljunca! Samo si zapomni, tudi ti prideš še na moje! . . . To je začetek!» In pokazala je na njeno telo!

Eva je legla preko mize in se spustila v glasen, krčevit jok. Vroče, bridke solze so ji privrele v oči in ji zalile obraz.

Nemo je sedela starka na klopi. Ni se ji še popolnoma zjasnilo v pijani glavi in v praznem želodcu jo je slabilo. Poloknila je par požirkov žganja in topo čakala, dokler se dekle ne izjoče. In nehote je zopet zadremala. Prebudila se je šele, ko so se zopet odprla vrata in je vstopila njena hči Suzana, »čista Suzana«, kakor so ji rekli ljudje porogljivo . . .

»Oh, Eva!« izpregovori došla mati. »Samo se nikar ne deri! Enkrat je pač moralo tako priti! Prej ali pozneje!«

»Ali jaz tega ne prenesem, ne prenesem!« je jokalo dekle.

»Vse se prenese, draga moja. Kaj sem jaz prebila, pa še živim!« Razvezala je ruto, v kateri je imela nekaj svinetine in kruha. »Pri Oglarjevih so klali, pa sem pomagala. Ali kakšne so te babe! . . . Vse so me pikale, nobena ni hotela stati poleg mene!«

»Ker te imajo moški preradi«, se je smejala starka.

»V poštenosti me ne pogleda nihče!« je zagodrnjala hči, potem pa lahkoživo pristavila: »Pa kaj zato?! Meni je vse eno!«

»Vendar se nikar več ne deri!« je dejala Evi, ki je še vedno obupno jokala. »Bo že kako! Ne bo te konec!«

»Samo njega sem imela rada, samo njega edinega! In zdaj mi očita — oh, take reči! . . . Da se ve, kaj sem in . . .«

»Oh, to — to je najmanj! Tvoj oče mi je dejal ravno to! Tudi jaz sem bila prej poštena, zdaj si pa mislim, če ljudje nimajo duše, zakaj bi jo imela jaz?!« je pripovedovala mati.

»Kdo pa je tisti?« je vprašala starka. »Lahko ga tožiš, poznam postave. In plačati ti mora. Par stotakov, če je bogat!«

»Res, to lahko poveš«, je silila tudi mati. »Stari Podkrajec je lazil za teboj! Je ta?«

»Ni!«

»Kaj pa mladi? Moder je, ali izkušnjava . . . Tako mlado, lepo dekle v hiši, kakor si ti . . .«

Evo je nekaj pretreslo, ali trdno in osorno je dejala:

»Tudi ta ni!«

»Menda vendar poveš, saj medve sva ti najbližji na svetu, in dolžnost tvoja je, da si odkritosrčna proti nama!«

Eva je pogledala ti ženski, ki »sta ji bili najbližji na svetu«. Starka je imela zabuhel, modrordeč obraz in smrdela je po žganju,

poteze njene matere pa so imele nekaj ničvrednega in surovega. Tuja se je čutila do obeh in odgovorila je jezno:

»To je moja stvar, ki nikogar ne briga! Ne vprašujte, ne bom povedala!«

Starka se je trdo zasmejala: »Le molči! Vse še pride, vse pride! Meni verjemi!«

* * *

Eva je ostala »doma«.

Pa kam naj tudi gre, nikjer bi je ne hoteli! A tu je imela vsaj streho nad glavo in tudi jesti se je vedno dobilo v bajti. Starka je nekaj priberačila, nekaj zaslužila s svojimi poti, njena mati je hodila v dnino, dobivala je pa tudi raznih darov v denarjih ali v drvih in drugih stvareh od svojih moških znancev. Vsak večer je stala steklenica žganja na mizi in osobito starka se je redno opila. Umazano in zapuščeno je bilo v bajti, ko je prišla Eva, zdaj je ona malo počistila, pobelila stene in umila pod. Vajena je bila dela, a doma ni imela česa delati celi dan. Drugam ni hodila. Kadar je šla po vodo, so jo gledali ljudje še z večjim zaničevanjem nego prej. Zdaj je bila čisto »iz bajte«, prezirana kakor mati in stara mati — izvržek!

A ona ni spadala k njima. Zoprno ji je bilo to večerno popivanje, zoprni surovi, s kletvami pomešani pogovori, zoprno celo bitje teh njenih »najbližjih na svetu«. In oni dve sta to čutili. Mati ji je vedno zatrjevala, da je bila nekdanj tudi prav taka, kakor je zdaj ona, Eva, a starka ji je vsak dan prorokovala z neko posebno zlobo, da je to še vse čaka, da zanjo pač ni drugačne usode, kakor je materina in njena. In vsak dan je videla pred seboj to svojo pot, katere se je bala, a je vedela, da se ji ne izogne.

Kadar je bila sama, je po cele ure razmišljevala. Če bi se ubila? To bi bilo najboljšo. Ali ta misel se je vselej samo mimogrede zastavila v njeni glavi — ne uresniči se nikdar. Če bi res tožila Jožeta? Dobila bi gotovo dosti denarja in odselila bi se z otrokom daleč proč. Ali Jože bi vse utajil — on je bogat, a ona sirota! In še večja bi bila njena sramota! Niti mu ni zdaj toliko štela v greh, da je tako grdo postopal z njo — zdaj, ko je še bolj čutila zaničevanje in prezir, ki je ležal na »bajti«. Zdelo se ji je, kakor da so proklete vse tri, izgnane iz poštenega življenja za vedno.

In ona je bila od rojstva odločena v to! Vse ji je bilo usojeno, vse je moralo priti, kar je prišlo, in pride, kar mora priti.

Zaznamenovana je bila že pri krstu.

V njeni fari je bilo kakor v mnogih drugih navada, da so se dajala nezakonskim otrokom nenavadna imena iz starega testamenta, da so se tako razločevali od zakonskih, poštenih. O Davidih, Adamih, Ezavih, Evah, Suzanah i. t. d. se je takoj vedelo, da so nezakonski. Tako je že ime samo, to ime, ki je drugim sveto in v vzgled in obrambo, bilo njim v sramoto, je oznanjalo svetu, da so prišli brez božjega in posvetnega dovoljenja, v grehu na svet. In spremljevalo jih je kakor slab glas, opravljalo jih je kakor najhudobnejši jeziki, bilo jim je kakor sramotilno znamenje, vžgano sredi čela.

Njena mati je nezakonski otrok, ona je nezakonski otrok: Suzana, Eva — zaznamenovani sta obe.

Kadar jo je kdo poklical, vselej se je spomnila, da je iz manj vredne krvi, sama manj — vredna, izpostavljena preziru, brez ščita in varstva. In zato so moški tako silili za njo. Lepa je bila, prijala jim je — in kaj je treba do take ozirov? Tako so mislili vsi, vsi! Ako bi bila hči premožnega kmeta, ne upali bi si tako; ako bi imela očeta in brate in sestre in spoštovano mater, ne bi je smatrali za svoj plen, kakor so jo. Komur pač pade v roke, no! In lahko jim jo je bilo zasledovati, mlado, neizkušeno in tako samo, brez zaščitnika. Lahko je bilo Jožetu polastiti se svojega plena. Malo laži, kaj pa je to? Kdo pa se potegne za tako? Kdo jo bo maščeval? Nihče! Na nje ne pade nobena senca, a na tako dekle lahko vsak pljune.

In greh siromaka se kaznuje huje nego greh bogataša.

Saj je poznala več deklet iz vasi, ki tudi niso čakala mašničkovega blagoslova. Ali omožile so se potem, in vse je bilo dobro in vse se jim je pozabilo. Ali seveda, bile so bogate in za doto se prej kupi dragi, ki potem že rad ali nerad pred oltarjem zakrije dekletov prestopok. Zapeljani in ogoljufani nesrečnici pa, ki je zapuščena ostala v svojem obupu, se ne odpusti nikoli, nikoli! Zanj ni sreče na svetu, a niti strpljivosti.

Dvojna mera je to, krivična mera. A ni je rešitve pred to čudno pravico. Glej, zapadla ji je stara mati, zapadla ji je mati, a tudi ona ji zapade!

Ta starka, ki se opija vsak dan z žganjem, ki govori surove besede, preklinja — morda je bila dobra in blaga v svoji mladosti; mati, ki se s pijanci vlačí okrog, pripoveduje, kako lepa je bila njena prva ljubezen, zvesta, globoka, polna zaupanja. Ali pahnili so obe v blato, vrgli so ju na gnoj, da pogine vse dobro in lepo v njiju srcih in dušah. In poginilo je. Ona ju ne more obsojati — kdo pozna človeško bistvo? Ne more ju obsojati, zakaj nje čaka isto...

* * *

Nje čaka isto. Tla so se vdala pod njenimi nogami, pogreza se, a ni je roke, ki bi se ji iztegnila v rešitev. Šla je v nedeljo v cerkev, a kakor kužni so se ji umikali ljudje, dve pobožni ženišči pa sta jo javno sramotili: »Fej, to je ena tistih treh!«

Bila je pri izpovedi, ali trda je vera! »Velika grešnica si, velika! Kesaj se, jokaj, obžaluj! Pokori se! Nikoli dovolj pokore! Celó življenje je prekratko, da se izpokoriš za svoj greh! Zgražaj se nad svojo pokvarjenostjo! Kadar te bodo ljudje zaničevali, skloni glavo in vedi, še premajhno je to zaničevanje!«

Trde im mrzle so bile te besede in neusmiljene. Zdelo se ji je, da ni zaslužila take strogosti. Po tolažbi je hrepenelo njeno srce, zaman . . .

Nikjer ni zavetja za njo, nikjer nikogar, ki bi je ne preziral in zaničeval.

Da, zaničevana je in prezirana. Zaničevana bo in prezirana, dokler se v njej ne zbudi tisti strašni, obupni upor: »Ako me imate za slabo, bom slaba! Ako me nazivate padlo, zavrženo, izvržek — bom zavržena, bom izvržek!

Kdo jo bode imel na duši?

Kdo ima na duši staro mater in mater njeno.

In zdaj pada ona v isto brezno.

Od roda do roda, od matere na hčer gre to prokletstvo in pojde od roda do roda dalje brez konca in še otrok otroci bodo prokleti!

In takrat je zavrela v njenem srcu prvokrat mogočna ljubezen matere. Novo bitje pride, da bo čutilo vso nesrečo in vso žalost življenja, kakor čuti ona. In trpelo bo, kakor ona trpi, in kakor ona bo pahnjeno v propast. In kmalu bo kakor njena mati, kakor mati njene matere, in prokletstvo pojde dalje od roda do roda.

Neskončna ljubezen, neskončno usmiljenje jo je navdalo do tega bitja . . . Kaj je zakrivilo, da bo moralo iti po tej trnjevi poti, da bo moralo . . . Moralo?! . . .

In takrat ji je prvokrat prišla strašna misel. — — — — —

Ako bo sin, naj živi. Močni in silni so moški in svet jim je odprt. In ne poznajo največje zapuščenosti, največjega poniževanja, največje nesreče. Ženska pa je teptana v prah in največje bolečine so njen delež, največja grenkost!

In njena hči?! — Njena hči bo že pri rojstvu odločena in znamenovana za trpljenje, za sramoto, za propast. Usoda matere in pramatere bo njen del in dalje se bo podedovalo prokletstvo brez konca v njih rodu, v rodu poteptanih, strtih, preziranih . . .

Toda ne, ne pojde dalje od roda do roda, brez konca! Zakaj ona dvigne svojo roko in pretrga nit, ki bi jo imela vezati z bodočimi! In prokletstvo tistih, ki so imele priti, se zgrne nanjo in jo uduši v svoji strahoti. In konec bo! . . .

Takrat ji je prišla prvikrat ta strašna misel.

* * *

Ko so se dopolnili dnevi, rodila se ji je hči. Ona pa je dvignila roko in zvršila je, kar se je bila namenila . . .

Metamorfoza.

Kam ste hitele, o, kam ste letele
daleč tja, daleč v brezmejno ravan!
Roke sem krilil za vami obupno,
v težkih minutah vas klical zaman.

»Pota so dolga čez temne gozdove,
goste, meglene visijo plasti;
silne doline, mogočni jezovi —
težko se najde izhod iz — noči.

»Pa smo hitele brez konca in kraja
preko jezov radovednih ušes,
preko pedantov obritih obrazov,
preko sistemov, principov, čudes.

»Ali zbežali so temni mrakovi . . .
V rajev nebeških stopile smo kras.
Plaho smo stale v prelestnih hramovih,
prameni solnca so lili na nas.

»Vse poljubile smo soke ledene,
prvo in drugo, do zadnje naprej . . .
Tam smo sesale in pile in pile
mislecev smrtnih — nesmrtnih idej.«

Hvala vam, hvala, o misli prekrasne!
Hčerke svobodnega ve ste duha.
Luči ne bojte se, borba je ljuta!
Zastor se dvigne: nov svet vas obdá.

Fran Valenčič.